

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 17, Sayı 1 (Mart 2020), ss. 28-50

DOI: 10.1501/MTAD.17.2020.1.3

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

MAKALE

Mahdumkulı'da Hayat ve Ölüm

Hayati Yılmaz

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (Muğla)

ÖZET

Bu çalışmada Mahdumkulı'nın hayata ve ölüme bakışı incelenmiştir. Belli bir coğrafyada ve güçlü bir idari sistemde yaşamayan Türkmenler, XVIII. yüzyılda sıkıntılı bir hayat yaşamışlardır. Halk yoksulluktan ve çaresizlikten ne yapacağını bilememiştir. Bu durum insanlardaki yaşama azmini, mücadele gücünü zayıflatmıştır. Çünkü insan dünyada var olduğu sürece güzel bir hayat yaşmalıdır. Şaire göre bunun yolu sağlıklı olmak, iyi bir insan olmak, birlikte yaşamayı öğrenmek ve vatani sevmekten geçer. Ölüm, hayatın sona ermesidir. Mahdumkulı ölümü bir son olarak değil yeni bir dünyanın başlangıcı olarak görür. Şaire göre ölüm bir bitiş değil, yeni bir hayata başlangıçtır. İnsan bu dünyada güzel bir hayat yaşadıktan sonra ölmelidir. Vakitsiz ölümler şairi çok üzmüştür. Şair, ölümü insanlar üzerinde caydırıcı bir güç olarak da görür. İnsanları kötülüklerden uzaklaştırmak için devamlı ölümü hatırlatmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Mahdumkulı, insan, hayat, ölüm, ölümsüzlük.

ABSTRACT

In this study, Mahdumkulı's view of life and death is examined. Turkmens who did not live in a certain geography and a strong administrative system, lived troubled life in XVIIIth century. The people did not know what to expect because of poverty and desperation. This situation has weakened the determination of people and their power of struggle. Because one should live a beautiful life as long as man exists in the world. According to

the poet, the way to do this is to be healthy, to be a good person, to learn to live together and to love the homeland. Death is the end of life. Mahdumkulı sees death not as an end but as the beginning of a new world. According to the poet, death is not an end, it is the beginning of a new life. One shouldn't without a good life in this world. The sudden deaths upset the poet. The poet also sees death as a deterrent to people. He reminds the death constantly to keep people away from evils.

KEY WORDS

Mahdumkulı, human, life, death, immortality.

1. Giriş

XVIII. yüzyılda Türkmenler dağınık bir coğrafyada yaşıyorlardı. Siyasi bir birlik kuramayan Türkmenler Hive Hanlığına, Buhara Emirliğine ve İran Şahlığına bağlıydılar. Hanlıklar arasındaki savaşlar, Türkmenlerin sıkıntılı bir ortamda yaşam sürmelerine sebep olmuştur. Türkmenlerin çoğu kuzeyde Üstyurt ve Uzboy'a, güneybatıda ise Mangışlak'a göçmeye mecbur kalmıştır (Miradov 1989: 163). Bu dönemde Türkmen boyları arasında süregelen iç çekişmeler de sona ermiş değildir. Merkezî bir otoritenin, yani güçlü bir devletin bulunmaması, halkın hem dış tehditlerden hem de iç çekişmelerden kaynaklanan sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Yerel idarecilerin zalimliği, aç gözlülüğü ve keyfî davranışları karşısında elinden bir şey gelmemesi, halkta karamsarlık ve ümitsizlik psikolojisinin oluşmasına yol açmıştır (Temizkan 2010:174).

XVIII. yüzyılın bu siyasî ortamında dünyaya gelen ve yaşayan Mahdumkulı, halkın çektiği sıkıntıları, acıları, zulümleri ve bölünmüşlüğü yarattığı durumu görüp yaşamıştır.

Şairler toplumların öncüleridir. Yaşadığı toplumda olan aksaklıklar ve eksiklikler onlar için de problem teşkil etmiştir. Mahdumkulı da bütün bu acıları ve sıkıntıları halkıyla birlikte yaşayan bir şairdir. Halkın düştüğü durumu gören şair toplumda olan eksiklikleri ve aksaklıkları, halkın durumunu şiirlerinde açık olarak yansıtmıştır. Şair "Daşlar bile", "İli gözler" ve "Düşine degmez" redifli şiirlerinde halkın bu perişan durumunu gözler önüne sermiştir:

Karñ dünya al içinde,
Ademzat hyal içinde,
Cihan galmagal içinde,
Her kim yüz telaşlar bile. (A / 3a¹)

¹ Metinde geçen örnek şiirler, Mahdumkulı Divânı'nın Aşkabat'ta Türkmenbaşy Adındaki Kolyazmalar Enstitüsünde bulunan 400-E (A), 76-E (A₁), 919-E (A₂), 66-E (A₃), 281-E (A₄) kayıt

Gökde felek gerdandur,
Halk yerde ser-gerdandur²,
Ne bâzî-gâr cihandur,
Göz açan malı gözler. (A₂ / 68a)

Neçeler mal tapmaz teng-i dest bolur³,
Neçeler bar dünyalıkda mest bolur,
Neçeler bar yigitlikde nîst bolur⁴,
Neçeler bar süren yaşına değmez. (A / 98a)

2. Mahdumkulı'da Hayat ve Ölüm

2. 1. Mahdumkulı'da Hayat

Hayat, Türkçe Sözlük'te, "Doğumdan ölüme kadar geçen süre." olarak tanımlanmıştır. İnsan için uzun bir zaman dilimi olan bu sürede, insanların sağlıklı olması, geçimini rahat sağlaması ve adil bir düzen içerisinde yaşaması gerekmektedir. Ancak XVIII. yüzyıldaki savaşlar, ölümler, yoksulluk ve adaletsizlikler halkı perişan etmiştir. Devamlı ölüm korkusu yaşayan insanların yaşama azmi kırılmıştır. Bu durumu kendine dert edinen şair "İhsân kaysı bilinmez" redifli şiirinde toplumdaki ahlaki çöküntüden ve yöneticilerin basiretsizliğinden yakınmıştır:

Derdim bardur diyanımdın devrimdin,
Hayır kaysı ihsan kaysı bilinmez.
Zalimleriñ cefasındın cevrendin,
İslâm kaysı iman kaysı bilinmez.

Sohbetinde hak kelamın söylân yok,
Meclisinde bir nasihat eylân yok,
Helal kaysı haram kaysı saylan yok,
Sûd⁵ kaysıdur ziyan kaysı bilinmez.

numaralı nüshalarından alınmıştır.

² *Ser-gerdan*: Perişan.

³ *Teng-i dest bol-*: Yoksul düşmek.

⁴ *Nîst bol-*: Yok olmak.

⁵ *Sûd*: Kazanç, kâr.

Halayıkda görelde⁶ yok görüm⁷ yok,
 Baylarında sahavet⁸ yok berim yok,
 Ayallarda uyat⁹ kızda şerim¹⁰ yok,
 Edeb kaysı erkân kaysı bilinmez.

Kişi malna kıvanup göz eldirler¹¹,
 Tagsıb idip köñle kîne doldırlar,
 Bir birini na-hak yerde öldirler,
 Nurbat kaysı aman kaysı bilinmez.

...

Bir eyyamda baş ayakdur ayak baş,
 Yahşı kaysı yaman kaysı bilinmez. (A / 67a)

Şair, toplumdaki bozulmanın sebebini nefsine kapılan insanların edindiği kötü huy ve alışkanlıklara dayandırmaktadır. Çünkü kötü huy ve alışkanlıklar insanda yaşama azmini, mücadele kuvvetini ve irade gücünü zayıflatmaktadır. Yaşama azmi kırılan insan hayattan zevk almayacak, mutsuz bir hayat sürecektir. İnsan hayatının ne kadar önemli olduğunu bilen şair, halkın öncelikle bu kötü huy ve alışkanlıklarından kurtulmaları gerektiği inancındadır. Çünkü insanda olan kötü huy ve alışkanlıklar, toplumdaki güven duygusunu zedelemektedir. Birbirine güvenmeyen insanların birbirini sevmeleri ve birlikte hareket etmeleri de mümkün değildir. Toplumdaki sevgi bağlarının kopması insanlardaki birlikte yaşama arzusunun ve isteğinin de yok olmasına sebep olmuştur.

Şair, birlikte yaşadığı insanların bu sıkıntılı durumdan kurtulmalarını ve daha güzel bir hayat sürmelerini istemiş, onlara hayatı güzel yaşamanın yollarını göstermeye çalışmıştır.

⁶ Görelde: Örnek davranış.

⁷ Görüm: Edep, terbiye.

⁸ Sahavet: Cömertlik.

⁹ Uyat: Edep.

¹⁰ Şerim: Utanma.

¹¹ Göz eldir-: İlişmek.

2.1.1. Mahdumkulı'ya Göre Hayatı Güzel Yaşamının ve Mutlu Olmanın Yolları

2.1.1.1. Sağlıklı Olmak

Şaire göre, insan hayatı güzel yaşamalıdır. Çünkü hayat doğumdan ölüme kadar geçen uzun bir zaman dilimidir. Bu süre içinde insanı mutlu edecek ve hayata bağlayacak birinci öge de sağlıklı olmaktır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1947'de resmen benimsediği tanımlamaya göre sağlık "Sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal tam iyilik hali"dir (Erbaydar 2002:305).

İnsanın mutlu yaşaması ve dünyadan zevk alması da sağlıklı olmasına bağlıdır. Mahdumkulı da "Bolmazdın burun" ve "Kadrin hiç bilmez" redifli şiirinde sağlığın ne kadar önemli olduğunu halka anlatmaya çalışmıştır:

Sağlığın kadrini bilgin hasta bolmazdın burun,
Hastalık şükürünü kılğın ta ki ölmezdin burun. (A / 30a)

Çekmeyen kişi bîmarlığın¹² zahmedin,
Bu güzel sağlığın kadrin hiç bilmez. (A / 72b)

Şair, "Yatmaz hiç" redifli şiirinde ise sağlıklı olmanın verdiği neşenin ve keyfin hiçbir şeye olmayacağını vurgular:

Bar ni'metdin yeg sağlığın mizâsı¹³,
Bar kullukdın yahşı hakın rızâsı.

Mahdumkulı yigitlik bir yaz görnür,
Canı saga müdâm sohbet saz görnür,
Yahşı günler yüz yıl geçse az görnür,
Yaman günüñ az hem bolsa ötmez hiç. (A / 2a)

Şair, "Duz hem bolmasa" ve "Ton gerek" redifli şiirlerinde sağlığın önemine dikkat çekmiş ve insanları sağlıklarına dikkat etmeleri hususunda uyarmıştır:

¹² Bîmarlık: Hastalık.

¹³ Mizâ: Neşe, sevinç.

Ayak yörmege eli bar almaga,
 Kanı bende saglık şükrin kılmaga,
 Kulak bardur eşitgeni bilmege,
 Kim düzedür dilde söz hem bolmasa. (A / 23a)

Assı itmese yatmar,
 Kalsañ düşekde bîmâr,
 Zer¹⁴ tökseñ har-var hâr-var¹⁵,
 Göze ilmez¹⁶ can gerek. (A / 54a)

Şaire göre, insan sağlığının kıymetini bilmelidir ve sağlığını bozacak kötü alışkanlıklardan uzak durmalıdır. Tütün kullanmanın ve içki içmenin insan sağlığına ne kadar zararlı olduğunu bilen şair, halkı bu kötü alışkanlıklarından uzaklaştırmak istemektedir (Yılmaz 2016:145). Şair “Kalur yaranlar” redifli şiirinde içki içenin öbür dünyada çok azap çekeceğini vurgularken, “Çilimkeş” redifli şiirinde ise tütün kullanmanın vücuda verdiği zararları bir bir sıralayarak insanları bu alışkanlıklardan vaz geçirmeye çalışmıştır:

Çahır-horñ gözi bolmaz ornunda,
 Dişi sığır şahu dik durar burnunda,
 Dodagı sinesinde tili karnında,
 İydiği agzındın gelür yaranlar (A₁ / 14b)

Kuvvatñ kemeldir¹⁷ gücün üzdürür¹⁸,
 Keyfi kelle gelse aklñ azdırur,
 Süñüñi sızdırur etiñ kızdırur,
 Bir nişane budur sende çilimkeş. (A / 50a)

Şair, “Gezemek bilen” redifli şiirinde “az ye, az uyu ve az konuş” diyerek hem bedensel hem de toplumsal olarak sağlıklı olmanın yolunu göstermiştir:

¹⁴ Zer: Altın, para.

¹⁵ Hâr-var: 300 kg'a denk gelen ağırlık ölçüsü.

¹⁶ Göze il-: Görülmek.

¹⁷ Kemel-: Azalmak.

¹⁸ Üzdür-: Zayıflatmak, azaltmak.

Evvel Mahdumkulı özün düzetgin,
Halk dünya diyr sen kıyamet gözetgin,
Az iygin az yatgın sözüñ az etgin,
Ne bar ma'nîsiz güf uzamak bilen. (A / 78a)

İnsanların bedensel ve ruhsal olarak sağlıklı olabilmeleri için öncelikle toplumsal sağlığın oluşması gerekmektedir. Çünkü bedensel ve ruhsal olarak, sağlıklı olmanın yolu toplumsal sağlığın oluşmasına bağlıdır. Ülkede mal ve can güvenliğinin olmaması, insanların yoksul düşmesi ve yöneticilerin basiretsizliği halkı karamsarlığa itmiş, halkın huzursuz bir hayat sürmesine sebep olmuştur. Halkın mutlu ve huzurlu bir hayat sürmesinde yöneticilerin büyük payı olduğuna inanan Mahdumkulı, onlardan halkı dinlemelerini, hak ve hukuklarına saygı göstermelerini istemiştir:

Süleymân sen mürğa¹⁹ bir kulak koygin,
Sözini dinleğin cevâbın algin,
Hâkim olsañ halkı gün kimin çoygin,²⁰
Akarda suv yâ eserde yel bolgin. (A-13b)

Yoksul düşen halkın durumu şairi çok üzmüştür. Çünkü insanın hayatını ve neslini idame ettirebilmesi yemek, içmek, giyinmek, barınmak ve korunmak gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması ile mümkündür (Bozan 2017:390). Şair de açlığın ve sefaletin bitmesi için zenginleri yoksullara yardım etmeye davet eder. Çünkü açlık insanın bütün değer yargılarını alt üst eder.

Mahdumkulı, birlikte yaşadığı insanları hoşgörülü olmaya, birbirine destek olmaya ve birbirlerinin hak ve hukukuna riayet etmeye çağırır. Çünkü insanların birbirine yardım etmeleri ve destek olmaları durumunda toplumsal huzurun sağlanacağı inancındadır.

Şair, "Kecdür yaranlar", "Kâr bile", "Zer tek bolur sen", "Bola bola geçer sen", "Ton bolsa", "Duman gitmezmiş" ve "Cûş bolmasun" redifli şiirlerinde yoksullara yardım edilmesini istemiş; aç gözlülüğü yererek kanaatkârlık ve cömertlik gibi insanî vasıfları övmüştür:

Kutulur sen hak yolunda can berseñ,
Hulle²¹ bolur bu gün silkip ton berseñ,

¹⁹ Mürğ: Kuş

²⁰ Çoy-: Isıtmak.

²¹ Hulle: Elbise.

Sâye bolur muhtâclarga nân berseñ,
Bir aca nân bermek hacdur yaranlar. (A / 55b)

Mahdûmkulı dogrı söze ten bergin,
Sevab mundın ötmez tapsañ nân bergin. (A / 20a)

Mahdûmkulı karap sözle daşıñnı,
Cayın bilüp sarf it bolsa aşñnı. (A / 23a)

Malını küyseme²² berimsiz²³ bayıñ,
İl gezdikçe gözi doymaz gedâyıñ²⁴. (A / 27a)

Yer yüzi doldurmaz gözüñ hânesin,
Kârûn kimin kaznañ neçe kân bolsa. (A / 75a)

Kıyamet günü cûmerde,
Dûzahlar ziyan etmezmiş. (A / 51b)

Artsun cûmerdiñ devleti,
Muhannesde²⁵ aş bolmasun. (A / 35a)

İçinde yaşadığımız dünyada, mutluluk sadece dünyevi yaşamla değil, kaynağı vahiy olan din tarafından yorumlanan ve yönlendirilen bir yaşamla da ilişkilidir (El-Attas 2011: 219). Mahdumkulı da insanların ibadetlerini yerine getirdikleri takdirde topluma huzur geleceğine inanmaktadır. Çünkü kul ile Tanrı arasında manevî bir bağın kurulması, diğer bir ifadeyle ibadet vazifelerinin samimi bir şekilde yerine getirilmesi, hayatı anlamlandırmalarını ve psikolojik olarak da iyi olmalarını sağlayacaktır (Kaya-Küçük 2017:19). Mahdumkulı, insanların ibadetlerini yerine getirdikleri takdirde hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olacaklarına inanmaktadır. Şair, "Yolı bilen" ve "Hevasıdur" redifli şiirlerinde insanları ibadetlerini yapmaya çağırır:

²² *Küyse-*: İstemek.

²³ *Berimsiz*: Cimri.

²⁴ *Gedây*: Dilenci.

²⁵ *Muhannes*: Alçak, korkak.

Biş şartı beyân kıl Müselmân bolsañ,
Yörseñ Muhammediñ yolu bileni.

Rûze hem-demiñdür namazıñ cırâg,
Zekât hesâbıñdur imanıñ yarag,
Bu gün bir at berseñ mahşer gün burâg,
Çekerler kızılı zini bileni. (A / 42a)

Bir gün yere girer başıñ,
Unudur kavmiñ kardaşıñ,
Namazıñ rûzeñ yoldaşıñ,
Yerde diliñ senasıdur. (A / 40b)

2.1.1.2. İyi İnsan Olmak

XVIII. yüzyıl gibi sıkıntılı bir ortamda, dünyaya gelen ve yaşayan Mahdumkulı, çocukluğundan itibaren halkın çektiği sıkıntılara şahit olmuş, bu sıkıntıları yüreğinde hissetmiştir. Şair halkın durumunu en ince detaylarına kadar şiirlerinde yansıtmıştır. Çünkü Tural'ın dediği gibi "Edebi eserin arkasında bir yazar, yazarın arkasında sosyo-kültürel yapısıyla bir toplumun hayatı vardır." (Tural 1993:3).

Mahdumkulı da halkı düştüğü bu kötü durumdan kurtarmak istemiştir. Ancak şair bu mücadelede yalnız kaldığını görmüştür. Çünkü arif olan insanların halka kılavuz olması gerektiğine inanmaktadır. İnsanların sahipsiz kaldığını gören şair "İhsan kaysı bilinmez" redifli şiirinde arif olan insanların umursamaz tavırlarından rahatsızlığını dile getirmiştir:

Sohbetinde hak kelâmın söylân yok,
Meclisinde bir nasihat eylân yok. (A₁ / 109A)

Çünkü insana yol gösterilebilir, öğüt verilebilir ve istenilen işi yapmaya teşvik edilebilir (Atay 1967:156). Mahdumkulı da halktan onu dinlemelerini, nasihatlerine kulak vermelerini istemiştir:

Sözimi diñleye bir bilen belke,
Muradım nasihat etmekdür halka. (A / 77a)

Ey akl arıg yigit munda bari gel,
Bir neçe sözüm bar candın kulak sal.

Sözüm nasihatdur bir kulak salıñ,
Bende bolsañ söze harîdâr boluñ²⁶. (A / 17a)

Mahdumkulı, düşünen ve düşünerek konuşan çok yönlü bir şairdir. Çünkü düşünen insan “ne yapıp ne yapamayacağı konusunda bir karara varır” (Cevizci 1999: 277). Böylece insan iyi ve kötüyü ayıracak, aklına uyan şeyleri yapmak isteyecektir. Şair de şiirlerinde insanları düşünmeye, düşünerek hareket etmeye davet etmiştir:

Fikr it başa iş düşende,
Assı yokdur soñ fişmanda. (A4- / 33b)

Mahdumkulı Allah yâddın zikr eyle,
Yamana sabr eyle yahşa şükr eyle,
Gûristânı görseñ otur fikr eyle,
Munça men tiygenler yatur kum bolup (A / 25a)

Mahdumkulı, toplumdaki ahlaki çözülmeyi görmüş, insanları bu durumdan kurtarmanın yollarını aramıştır. Şaire göre insan iyi, hoş görülür, dürüst ve adil olmalıdır. İyi bir insanın halkı düşüneceğini ve halkın yararına işler yapacağına inanmaktadır. Çünkü halkın maddi refaha ulaşması, sosyal haksızlığın yok edilmesi, insanlar arasında iyi insanî ilişkilerin sağlanması, onun en büyük isteği ve ideali olmuştur (Dinç-Çakır 2010:2).

Şair, toplumdaki bozulmanın kaynağı olarak insandaki kötü nefsi görmüştür. Çünkü insanlar nefsine kapılarak kötü şeyler yapmakta halkı huzursuz ve mutsuz bir hayata sürüklemektedir. Şair de bazen nefsine kapıldığını hissetmiş ve nefsi “zalim” olarak nitelendirmiştir. “Çıkardım Çendin” redifli şiirinde ise nefsine kapılan şair Tanrı'ya onu kurtarması için yalvarmaktadır:

Köñül dünya sözin ızlap durupdur,
Göz hem gözelleri gözlöp durupdur,
Til hem gıybet yalan sözlöp durupdur,
Şeytan bir kâfirdür nefs de bir zalim. (A3/ 63a)

Hasret bile geçdim hayranda kaldım,
Dergâhın daldasına sığınup geldim,

²⁶ Harîdâr bol-: arzulu, istekli olmak.

Nefs ile şeytaniñ pâ-malı²⁷ boldım,
Eyem sen lutf idip kurtargın andın. (A1-103b)

Nefs, tasavvufta zaman zaman insanı dünyadaki geçici varlıklara, gösterişe, maddeye, tutkulara yönelten, bundan dolayı her zaman iradenin kontrolü altında tutulması gereken bir iç eğilim (Cevizci 1999: 621) olarak görülmüştür. Doğan’a göre nefis “Aç gözlülük, cimrilik, kin, nefret, öfke, kıbr, hased gibi süfli duygularla beslenerek büyüyen bir ‘ejderha’dır.” (Doğan 2013:835).

Şair, “Bu işi” redifli şiirinde insanlardan nefislerine uymamalarını ister. Nefsine uyan insanın şeytanın yolunda gideceğini söyler:

Bende sen bed işe batırlık itme,
Alña koyarlar ol gün bu işi.
Nefse uyma şeytan râyına gitme,
Hacalete koyar bilgin bu işi.

Nefsiñ aydar urgın bu bir huzurdır,
Canıñ aydar hey dur Tañrı hazırdır,
Sen görmeseñ ol-ha saña nazırdır,
Utangın eymingin koygın bu işi. (A / 5a)

Şair, “Şaylamayın mu” redifli şiirinde geçen *ucb*, *riya*, *kibir* ve *hased* kavramlarını insanî olmayan vasıflar olarak görür:

Yoklığa yandırıp menlikge sagın,
Eşkimdin suvarsam nîstlik²⁸ bağın,
Ucb²⁹ riya³⁰ kibir ü hased³¹ metagin,
Bu yol reh-zenlerne³² paylamayın mu (A / 76b)

Çünkü insan ruhunu kirleten, kendi deyimiyle fesada uğratan ahlaksızlık ve

²⁷ *Pâ-mâl*: ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

²⁸ *Nîstlik*: yokluk, hiçlik.

²⁹ *Ucb*: kendini beğenme, gurur.

³⁰ *Riya*: ikiyüzlülük.

³¹ *Hased*: kıskançlık, çekememezlik.

³² *Reh-zen*: haydut.

ahlaksızlığın temelini teşkil eden davranış bozukluklarıdır. Bu davranış bozukluklarının temelinde “ucb”, “riya”, “kibir” ve “hased” kavramları yer alır (Söylemez, 2011: 153).

“Giddi bu râyâ” redifli şiirinde gururun bir “bataklık” olduğunu insanların bu bataklıktan uzak durmaları gerektiğini savunur. “İrnip durıpdur” redifli şiirinde ise “Geçici dünya için ömrünü satma.” diyerek kibrin insanlara ne kadar zarar verdiğini göstermek istemiştir:

Malıña mülküñe magrûr olunma,
Ey yok yerden gelen giddi bu râyâ.
Bolur bolmaz işler üçün ulunma,
Çohlar gelip batıp kalmış bu lâya. (A₁-7b)

Uyan Mahdûmkulı gafletde yatma,
Mala magrûr olma mihnede batma,
Öter dünya üçün ömrini satma,
Bu noksânın dübi görmüp durıpdur. (A₂ / 83a)

“Gıybetkeş” redifli şiirinde gıybetin insan için bir azgınlık olduğunu ve insanları birbirine düşürdüğünü gören şair, gıybet edenleri şiddetle yerer:

Rûz-ı mahşer şikat bolur eliñdin,
Rüsvalıgıñ budur seniñ gıybetkeş.
Ömri yele berme azma yoluñdın,
Ağırtmagın ilin günün gıybetkeş. (A / 59b)

2.1.1.3. Birlik Olmak ve Vatanı Sevmek

Bir insan topluluğunun sosyo-kültürel birikimini kazandığı mekân boyutuna, vatan denilir; vatan sevgisi, toprağın altındaki insanların nüfusunu da hesaba katmak şartıyla, her bir insanın, yaşanılan coğrafyanın tabii ve düzenlenmiş çevrelerine sahip çıkma duygusudur (Tural 1993:4). Mahdumkulı da vatan sevgisini her şeyin üstünde tutar. Şair biliyor ki vatan bir topluma birlik, beraberlik ve düzen getirir.

Mahdumkulı, savaşlardan ve ölümlerden bıkan halkın yurtlarını terk etmeye başladığını görmüş ve bu durum şairi çok rahatsız etmiştir. Şair, insanlara vatanlarından ayrılmamaları, birlikte yaşamaları ve kurulu düzenlerini bozmamaları için çağrıda bulunur. Çünkü altında ölüleri bulunmayan toprak, vatan değildir. Birlikte yaşadığı toplumdan ve coğrafyadan ayrılıp giden bir insan yabancı bir yerde kendini garip ve kimsesiz hissedecektir. Şair, insanlara kendi vatanlarında daha güzel

bir hayat yaşayacaklarını, mutlu olacaklarını telkin etmiştir. Çünkü mutluluk, insanın içinde bulunduğu doğal ve toplumsal ortamda; yaşamını sürdürdüğü koşullarda, ilgi, sevgi, güven, neşe, sevinç, umut gibi duygu durumlarını içeren, insana haz veren iyilik durumudur (Köknel 2015:1).

Mahdumkulı “Emîre döner” redifli şiirinde bütün derdinin vatan olduğunu belirtiyor ve vatana sahip çıkılmasını istiyor:

Mahdumkulı budur derdin,
Sahibi gerek her yurdıñ. (A₂ / 84a)

Şairin “Yel Bile” redifli şiirinde yurdunu terk etmeye başlayan insanları ikna etmeye çalıştığı görülmektedir:

Göz köñül dil akıl kaldı bu tördi,
Can vatan arzılap turdı yel bile.
Terhosım³³ bar gel terk etme bu yurdı,
İşret kurgın³⁴ sohbət sürgin gül bile.

Bir aceb menzildür ümidiñ üzme³⁵,
Gövreñi sovitma vatan diyp kızma,
Dükaniñ dağıtma bazarıñ bozma,
Ten mülkünde bir neçe gün kal bile. (A / 52a)

Şair “Kadrin hiç bilmez” redifli şiirinde, insanların yurdunu terk etmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. İnsanların gidecekleri yerlerde garip kalacağını ve vatan özlemi çekeceğini bilen şair, onları yurtlarında kalmaları için ikna etmeye çalışmıştır:

Ayrılık odına yanıp bişmeyen,
Zulüm eli bile ülke aşmayan,
Vatandın ayrılup garib düşmeyen,
Ülkesinde iliñ kadrin hiç bilmez. (A / 72b)

Şair, şiirlerinde yurdunun coğrafi güzelliklerini tasvir etmiştir. İnsanlara vatan

³³ Terhos: İstek, dilek.

³⁴ İşret kur-: eğlenmek, güzel zaman geçirmek.

³⁵ Ümidiñ üz-: ümidini kesmek.

sevgisini kazandırmak isteyen şair, insanların yurtlarında kalmalarını, bu güzel coğrafyada yaşamalarını ve mutlu olmalarını istemiştir. Şairin “Neler görünür” redifli şiiri buna güzel bir örnektir:

Maşeleri³⁶ şîr peleñli³⁷,
 Gülguzâr³⁸ yüce beleñli³⁹,
 Gün düşmedik ter öleñli⁴⁰,
 Çeşmeli zâvlar⁴¹ görünür.

Çaglan yalan dünya çaglan,
 Ne gülen kalur ne ağan,
 Kar yağmırlar burcı bağlan,
 Safalı câylar görünür.

Ne külbe kalur ne çeten,
 Sanemler seyl idip öten,
 Tûfî bilbil mesken tutan,
 Havalı bağlar görünür. (A / 50b)

Mahdumkulı, boyların küçük hanlıklar etrafında toplanmalarına karşı çıkmış ve çok başlılığın boyları birbirine düşürdüğünü görmüş, “Noksana gelgey” redifli şiirinde de bu durumdan yakınmıştır:

Köpelse her ilîñ seri ser-kârı,
 Nizamları bozlup vîrâna gelgey. (A / 77a)

Mahdumkulı, Türkmen boyları arasındaki düşmanlığın bitmesi gerektiğine inanmış, Türkmen boylarını birleşmeye, birlikte yaşamaya davet etmiştir. (Yılmaz 2005: 47-48). Şair, “Noksana gelgey” redifli şiirinde boylar arasındaki anlaşmazlıkların sona ermesini ve barışın sağlanması için uğraşmıştır. “Yaşımız” redifli şiirinde ise “Bir

³⁶ Maşe: Orman.

³⁷ Peleñ: Panter.

³⁸ Gülguzâr: Göklü.

³⁹ Beleñ: Dağ sırtlarındaki geçit yeri.

⁴⁰ Öleñli: Otlı, çimenli yer.

⁴¹ Zâv: Dağ boğazı.

sofrada eda olsun aşımız.” diyerek, boyları birliğe, birlikte yaşamaya çağırıştır. Çünkü şair, birlik olmanın, birlikte yaşamının insanlara huzur ve mutluluk getireceği inancındadır:

Alalık⁴² ayırur ili dirlikdin,
Munda devlet dönüp düşmana gelgey. (A / 77a)

Hızır gezen çölde iller yayılsun,
Yurt binamız kâyım bolsun koyulsun,
Çille mest nerlerimiz barça ayılsun,
Bir sofrada edâ bolsun aşımız.

Dervişler könlü cem dursun namaza,
Yigitler yığılsun sohbet saza,
İlimiz ulaştır savılmaz yaza,
Toksan dolup tamam bolsun kışımız.

Türkiyâ baglasa bir yere bili,
Kurudur Kulzümi derya ü Nili,
Teke Gökleñ Yomut Yazır Alili,
Bir pâd-şâha kulluk etse başımız. (76-E / 18a)

2.2. Mahdumkulı’da Ölüm

Ölüm Türkçe Sözlük’te, “Bir insanda hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi” olarak açıklanmaktadır. Mahdumkulı, ölümün mutlak olduğuna inanmaktadır. İnancı bir insan olan şairin “Hayranda” ve “Divane geldi” redifli şiirinde her şeyin Kur’an’da yazdığını ve ona inandığını belirtmektedir:

Mahdumkulı aydır Kur’âna uydım,
Gıybeti taşıdım haramı koydım,
Sagınabilmedim sırrımı diydim,
Saklanabilmedim zamane geldi. (A / 50a)

Dolduran bu dünyanı,
Sözlân her dü cihanı,

⁴² Alalık: Uyuşmazlık, muhalefet.

Küllî işiñ beyanı,
Kur'âdadur Kur'ânda. (A₄ / 45b)

Kur'an-ı Kerîm, "Her can ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döneceksiniz." (Ankebût suresi, 57. Ayet) der. Mahdumkulı da ölümün irademiz dışında olduğunu kabul eder, doğum ve ölümü Tanrı'dan gelen bir emir olarak görür. "Bolmak hakdur", "Yetmeyin kalmaz" ve "Sil kalmaz" redifli şiirlerinde ölümün bütün insanlar için kaçınılmaz bir son olduğunu vurgular:

Ey yaranlar âdem oğlu,
Boz tofrakdın bolmak hakdur.
Aslı hâkdin önen âdem,
Kuma karlup kalmak hakdur.

Kelâmda bar iş beyandur,
Barça iş haka imândur,
Inansañ saña ayândur,
Ölmek hak tirilmek hakdur. (A₂ / 61b)

Mahdumkulı bu dünyanıñ devletin,
Gören görmân çeker ölüm mihnetin,
Müdâm yöridürler ölüm şerbetin,
Bu şerbetdin hiç kim tatmayın kalmaz (A / 18a)

Her kim içse ol şerbetdin ol camdın,
Yürek dolur her söz gelse zebandın,
Gelen geçer bu yalançı cihandın,
Hâce seyyid beg pâdışâh kul kalmaz. (A / 66a)

Şairin şiirlerinin büyük bir kısmında ölüm konusunu işlediğini görüyoruz. Ölüm üzerine yazdığı şiirler yanında ahiret hayatı ve ebedi hayata kavuşmakla ilgili şiirleri de bulunmaktadır. Şair insanları uyarmak, onları doğru yola getirmek için devamlı ölümü hatırlatmış, ölümü bir nevi caydırıcı bir unsur olarak da şiirlerinde yansıtmıştır.

Şair doğal ölümleri hayatın bir seyri gibi görmektedir. "İglerler" redifli şiirinde ölüm sonrası ailenin, akrabaların ve komşuların acılarını, üzüntülerini ve insanların neler yaptığını anlatır:

Eksiklerin saç yayarlar⁴³ baş töküp,
Yârın dustuñ yığılurlar yaş töküp,
Kardaş dogan katlanurlar aş töküp⁴⁴,
Konsa göçmez karar yurda bağlarlar.

Haber tüşer filan kimse öldi diyp,
Çirâsı söndi diyp günü batdı diyp,
Dünyanı koyup ahret azmin etdi diyp,
Allah rahmet etsün diyip dargarlar⁴⁵. (A / 5b)

Şair, “Bezenüp” redifli şiirinde ise ölümün çaresi olmadığını ve bir gün muhakkak yaşanacağını ancak imanlı olarak ölmek gerektiğini vurgular:

Hamu kimse görer hesablı demi,
Takdîr-i eceliñ tafilmaz emi,
Mahdumkulı kalmaz eksigi kemi,
Her kim barabilse iman kazanıp. (A₃ / 91b)

Ölüm korkusu, insan varlıklarının, bu dünyadaki varoluşlarının son bulacağı gerçeği karşısında duydukları korku (Cevizci 1999: 656) olarak tanımlanmaktadır. Mahdumkulı “Gelmez mi” redifli şiirinde insanlardaki ölüm korkusunun normal olduğunu kabul etmektedir. Ancak kendini koruma dürtüsüyle hareket eden insan açısından varoluşun yok olması anlamına gelen ölüm, elbette ki bir ürküntü ve endişe doğuracaktır (Hökelekli 1991, 158). Şair de insanlardaki bu korkuyu haklı bulmaktadır:

Felek inanmazlar uruşsañ sevseñ,
Gövreñi göterip kanatıñ yaysañ,
Ölüm zulmni âdem boynuna koysañ,
Korkusındın sararar mı solmaz mı? (A / 66b)

Mahdumkulı’da ölüm korkusu yoktur. Ancak şair ölüme hazırlıksız yakalanacağı endişesini taşır. “Göze mihmandur”, “Yaşım” ve “İnip durıpdur” redifli şiirlerinde ölümü devamlı hatırladığını söyleyen şairin, ahirete imansız gitme korkusunu taşıdığını görüyoruz:

⁴³ Saç yay-: Saçın örgüsünü açıp ağlayarak yas tutmak.

⁴⁴ Aş tök-: Cenazenin defninden sonra ölen kişinin hayrına yemek vermek.

⁴⁵ Darga-: Dağılmak.

Mahtumkulı aydur eyler özimde,
 Ölüm yâdımdadır korkı gözimde,
 Bir iki gün gezer sen yerin yüzinde,
 Âdem oğlu baş gün düze mihmandur (A₁ / 55a)

Firâgî men ısk odına biryânam,
 İl malına men hâlîma giryânam,
 Korkı ümîd ortasında hayranam,
 Tañla mahşer yâ rab nola diyp hâlîm. (A / 10a)

Elvan ta'am iyüp al yaşıl geyüp,
 Feragat yatur sen korkını koyup,
 Ecel şîri arlap pencesin yayıp,
 Başın ucın alıp gernip durıpdur. (A / 73a)

Mahdumkulı vakitsiz ölümlere çok üzölmüşür. Kardeşi Abdullah ve Muhammed Safa'nın savaşıta ölmeleri şairi çok üzmüşür. "Bular gelmedi" redifli şiirinde kardeşlerinin savaşıtan geri dönmemeleri karşıısında duygularını dile getiren şair, yaşıyor olmaları ihtimalini de göz ardı etmemişür:

Göçi-konu bilen geçdi Abdullâh,
 Hemme giden geldi bular gelmedi.
 Muhammed Safâ gitdi kömek bermege,
 Uzađınlar geldi bular gelmedi.

Enesindin ayra yatmaz ođlanlar,
 Yâ rab gören bar mı bulardıñ iller,
 Aylanıp aylar dolanıñ yıllar,
 Aylar yıllar geldi bular gelmedi. (A / 87a)

Özellikle iki oğlunun çocuk yaşıta ölmesi şairin kalbinde derin yaralar açmışür (Seyitniyazov, 1959:6). "Gözlemeyin bolur mı" redifli şiirinde çocuklarının ölümi üzerine duyduğu acıyı, hayvanlar üzerinden metaforik bir ifadeyle aktarmışür:

Kürresi elinden gitse eşegiñ,
 Delmirip tört yana bakar uşagın,
 Ak maya aldırsa eldin köşegin,
 Bağrın bozıp bozlamayın bolur mı.

Bala sesin diñler salur kulagın,
Töke töke göz yaşını bulagın,
Bir ceren aldırsa eldin olagın,
Meley meley ızlamayın bolur mı.

Ayralıga âdem oğlu neylesün,
Kim kalur görmeyen ecel hilesin,
Mahdûmkulı hayvan bilse balasın,
Âdem oğlın duzlamayın⁴⁶ bolur mı (A / 16a)

Geleneksel kültürlerde ölümü bir son olarak değil, yeni bir hayatın başlangıcı olarak görmüşler; hayatı daha sonra bir başka varoluş biçimiyle yer değiştirecek bir sürekliliğin parçası olarak kabul etmişlerdir (Hökelekli 1991, 153).

Mahdumkulı da ölümü yeni bir hayatın başlangıcı olarak görmektedir. “Gelse gerekdir” redifli şiirinde kötü insanların ebedi olarak Cehennemde kalacaklarını söyler. Şair, ölümsüzlüğü de iyi insanlara verilen bir mükâfat olarak görür:

Oğrının⁴⁷ cerîmin⁴⁸ tutan ellerin,
Daglarlar duzlarlar kesip dillerin,
Pişman idip aglar öten günlerin,
Ebedî zindanda kalsa gerekdir. (A / 49a)

“Yel bile” ve “Yolu bileni” redifli şiirlerinde, insanların doğru yola gelip, ibadetlerini yaptığı takdirde Cennete gideceğini söyler:

Munda kul bol bar ol cihan seniñdür,
Elvan nımat taze biryan seniñdür,
Behişt burag hûr (u) rızvân seniñdür,
Asî âdem dogrı gelseñ yol bile. (A1-65a)

Rûze hem-demiñdür namazın çırag,
Zekât hesabıñdur imanın yarag,
Bu gün bir at berseñ mahşer gün burag,
Çekerler kızılı zîni⁴⁹ bileni. (A / 42a)

⁴⁶ Duzla-: Acı sözler ile avunmak.

⁴⁷ Oğrı: Hırsız.

⁴⁸ Cerîm: Canı.

“Behiştîñ” redifli şiirinde Cennetin vasıflarını sayar. Cennette “Yaşlılık yok, ölüm yok.” diyen şair, insanlara ölümsüzlüğün yolunu da gösterir:

Hızır yaşın rûzî kılsa gezmege,
Dâvûd kâtibligin berse düzmege,
Gice gündiz bolsam şerhin yazmaga,
Yüzdin bir aydılmaz sözi behiştîñ.

Kelam içre okıp aydur mollalar,
Kullukçı rızvânlar bir neçe hûrlar,
Murassa halhallar nâzik hülleler,
Tükenmez nıgmatı nazı behiştîñ.

Şerhini etmege sözim dilim yok,
Hak özi hâkindür cebir zulüm yok,
Kaygı gam yok karrılık yok ölüm yok,
Ayrılmaz savılmaz yazı behiştîñ. (A / 60a)

İnsan için ölüm ne kadar tabii ise bir o kadar da musibet olarak gözükmektedir. Bu noktada psikolojik bir çelişki yaşanmaktadır; aynı anda hem ölümün varlığı kabullenilmekte fakat hem de ondan kurtulmak istenmektedir. Açıkçası, ölümü inkâr eden de ve yine kabul eden de aynı şuurdur (Hökelekli, 1991:153). Mahdumkulı'nın da zaman zaman bu psikolojiye kapıldığını görüyoruz. “Yad yahşı” redifli şiirinde ahirette neler olacağının bilinmemesi şairi tereddütte bırakmıştır:

Mollalar âhiret gefin eylerler,
Münker⁵⁰ ölüm gerçek işdür söylerler,
Kim bilür ki âhiretde neylerler,
İyip içip minip kuçıp öt yahşı. (A1 / 65a)

Ölümü yeni bir başlangıç olarak kabul eden şairin “Yahşıdur” redifli şiirinde dünyada yaşama arzusunun da devam ettiği görülmektedir. Belki de dünyayı bırakıp gitme düşüncesi şairi sıkıntıya sokmuş olmalıdır. İnsanların ölmemesini bir iyi niyet dileği olarak gören şairin ölümsüzlüğü ahirette değil, bu dünyada istediği

⁴⁹ Zîm: Eyer.

⁵⁰ Münker: Kabul edilmeyen, reddedilen.

görülmektedir:

Kâşki âdem bu dünyaya gelmese,
Gelendin soñ ömür sürse ölmese,
Eldin gelen yahşî işiñ bolmasa,
Köñül içre yahşî niyyet yahşıdır. (A₂ / 15b)

Şair ölümü caydırıcı bir unsur olarak da görmektedir. İnsanlara ölümü hatırlatarak kötü huy ve davranışlarından vaz geçirmeye çalışmıştır. Vaz geçmedikleri takdirde Cehennemde başlarına nelerin geleceğini bir bir sıralamıştır. Bir nevi şair insanları ölümle korkutarak doğru yola getirmek istemiştir. “Gelse gerekdür” ve “Kalur yaranlar” redifli şiirlerinde, kötü vasıflı insanların ahirette hesap vereceğini, tahammül edilemez azaplar çekeceğini vurgulayarak, onları iyi bir insan olmaya davet etmiştir:

Gıybetkeş sureti doñuzdur hûkdur,
Karnı yere deger gözleri gökdür,
Zinaçılar büyük zulmatda bekdür,
Sözçini dilindin assa gerekdür.

Ogrınıñ cerimiñ tutan ellerin,
Daglarlar duzlarlar kesip dillerin,
Pişman idip aglar öten günlerin,
Ebedî zindanda kalsa gerekdür. (A / 49a)

Kolsız kopar koñşa yaman sananlar,
Toñuz bolup sürlür namaz koyanlar,
Zekatsızın karnı yılan çıyanlar,
Doluban dag kimin bolur yaranlar.

Cebr iden hâkimler nolarlar gözsiz,
Görüp diymeyenler kalurlar dilsiz,
Zinaçı başı karnında koyarlar kolsız,
Ayagı başında yörir yaranlar.

Mahşer halkı bed ısındın yigrenür,
Günahları yerdin göge direnür,

Sûd-hor⁵¹ içegüsi yerdin süyrenür,
Karnı dag dik otdın dolur yaranlar.

Bu dünyada menem menem diyenler,
Cebr elini halk üstüne koyanlar,
Bir ot bolur yetim malın iyenler,
Rû-siye⁵² şermende bolur yaranlar.

Çahır-horin⁵³ gözi bolmaz ornunda,
Dişi sığır şâhı dik durar burnunda,
Dodagı sînesinde dili karnında,
İydigi agzındın gelür yaranlar. (A / 12b)

3. Sonuç

Şiirlerinde hayatı güzel yaşamının esas olduğunu vurgulayan Mahdumkulı, ölümü, ahirette güzel bir hayat sürmenin başlangıcı olarak görmüştür. Şaire göre insan bu dünyada ve ahirette mutlu olmalıdır. Şair, bu dünyadaki mutluluğu, bireysel ve toplumsal olarak sağlıklı bir hayat sürme, iyi insan vasfı taşıma, birlik içinde yaşama olgularına bağlamış, bu hususları şiirlerinde sıkça vurgulamıştır.

Ölüm, hayatın sona ermesidir. Mahdumkulı ölümü bir son olarak değil yeni bir dünyanın başlangıcı olarak görür. Şaire göre ölüm bir bitiş değil, ölümsüzlüğe açılan bir kapıdır. Şair, ölümü insanlar üzerinde caydırıcı bir güç olarak da görür. İnsanları kötülüklerden uzaklaştırmak, onları iyi bir insan olmaya yönlendirmek için devamlı ölümü hatırlatmıştır.

Kaynaklar

- ATAY, Hüseyin (1967) İslâm'da Olgun İnsan (İnsan-ı Kamil), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, (1), 155-171.
- BOZAN, Mahmut (2017) Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8, (15), 389-409.
- CEVİZCİ, A. (1999) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma.
- DİNÇ, A., ÇAKIR, R. (2010) 18. Asır Şair-Düşünür Mahtumkulu'nun Toplumsal Düzen

⁵¹ Sûd-hor: Rüşvet yiyen.

⁵² Ru-siye: Kara yüzlü, ayıplı.

⁵³ Çahır-hor: İçki mübtelası.

- Eleştirileri ve Edebi Şahsiyeti, *Kirkuk University Journal-Humanity Studies*, 5 (2) 1-18.
- DOĞAN, A. (2013) Yunus Emre Divanı'nda İdeal İnsan, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (13), 829-839.
- EL-ATTÂS, N. (2011), *İslam'da Mutluluğun Anlamı ve Tecrübesi*, Çev. Şaban Ali DÜZGÜN, *Kelam Araştırmaları*, 9, (2), 219-238.
- ERBAYDAR, T. (2002) Sağlık; Kimin İçin, *Toplum ve Hekim*, 17 (4), 304-313.
- HÖKELEKLİ, H. (1991) Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 151-165.
- KAYA, M., KÜÇÜK, N. (2017) İbadetler İle Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 17-44.
- KÖKNEL, Özcan (2015) Çağdaş Toplum 1, *Milliyet*, 11 Haziran 2015,
- MEREDOV, A. (1997) *Mağtımğulnıñ Düşündirişli Sözlüğü I II III*, Gonbet-i Kabus.
- MEREDOV, A, AHALLI, S. (1988) *Türkmen Klassığı Edebiyatının Sözlüğü*, Aşgabat.
- MIRADOV, S. (1989) Dövrün Beyanı, *Mağtımğulı 250, (Şahır Hakında İlmi Dokladlar, Makalalar ve Habarlar)* içinde, ss. 160-173, Aşgabat.
- SEYİTNIYAZOV, C. (1959) *Mağtımğulı*, Aşgabat: K. Marks Adındaki Türkmen Devlet Kitaphanası.
- SÖYLEMEZ, M., (2011) Mahdumkulu'nun Divanında İnsanın Psikolojik Yapısı, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 146-153.
- TDK (1988) *Türkçe Sözlük*, Yeni Baskı, Ankara: TDK.
- TEMİZKAN, M. (2010) Onsekizinci Yüzyılın Şartları İçinde Mahtumkulu, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, X (1), 173-184.
- TURAL, S. K. (1993) Edebiyat Eseri ile Çevre Arasındaki Bağlar, *Türk Edebiyatında Tabiat* içinde, ss. 3-4, Ankara: AKM
- YILMAZ, H. (2005) Mahdum Kulu ve Türkmen Birliği, *KÖK Araştırmalar*, VII (2), 39-53.
- YILMAZ, H. (2016) Mahdum Kulu'da İnsan Sevgisi, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 141-156.

Hayati Yılmaz <https://orcid.org/0000-0003-3484-6453>

Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üni. Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Muğla-TÜRKİYE.

Adres: Muğla Sıtkı Koçman Üni. Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 48000 Kötekli/Muğla.

e-posta: hyilmaz@mu.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 11 Aralık 2019

Yayına kabul edildiği tarih: 30 Aralık 2019

E-yayın tarihi: 23 Nisan 2020

Çıktı sayfa sayısı: 23

Kaynak sayısı: 20